

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

כניסת שבת:

תל אביב 16:20

ירושלים 16:06

באר שבע 16:24

פרשת השבוע
בראי הארץ ומצוותיה
מבית מכון התורה והארץ

פרשת וארץ

פרשת ויחי

י"ב טבת תשע"ו | גיליון 45

כתב: יואל יעקבי

"שמעון ולוי אחים, כלי חמס מכרותיהם. בסודם אל תבוא נפשי, בקהלם אל תחזד כבודי, כי באפם הרגו איש,

וברצונם עיקרו שור. ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה, אחלקם ביעקב, ואפיצם בישראל" (בראשית מ"ט, ה-ז)

"בסודם אל תבוא נפשי - זה מעשה זמרי. 'בקהלם' - כשיקהיל קורח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן" (רש"י לפסוק ו')

"אחלקם ביעקב - אין לך עניים וסופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון, כדי שיהיו נפוצים, ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות, נתן לו תפיצתו דרך כבוד" (רש"י לפסוק ז)

פרשת ויחי : שמעון ולוי - אחים, אבל שונים

על שמעון ולוי נאמר "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", אולם אצל כל אחד מהם ישנה 'תפוצה' אחרת. נראה בעז"ה כיצד התפוצה השונה נובעת מנטייה שונה אצל כל אחד מהם, שמתגלה אצל זרעם, ואמורה להיות מרוסנת באמצעים שונים, כשבדרך נלמד כמה הלכות בעניין נתינת התרומות והמעשרות. חרובי צלמונה משמשים דוגמה לפירות הנמצאים במעמד ביניים בין סרק למאכל, וזהו כבאים מיישוב בשם זה ששכן בתל אבו הואם שבמפרץ חיפה. יש החולקים וסוברים שמדובר בכלל בינבוט השדה.

של המורה מובן שיש כאן אמירה תמוהה מאוד, שנעשית תמוהה שבעתיים נוכח משהו אחר שנחשב מכובד יותר - חיזורם של בני לוי על הגרנות.

כעס לא אמיתי מספיק

נראה להסביר שהכעס של שמעון ולוי לא נבע אצל איש מהם ממידת כעס אמיתית. כך מסבירים חז"ל את דבריו של יעקב "כלי חמס מכרותיהם" שמידת הכעס אינה באמת שלהם, אלא היא גזולה, "חמס", מעשיו הרשע. הכעס אצל כל אחד מהם נובע מנטיית נפש, שהייתה בוודאי אצל השבטים הקדושים עצמם מתוקנת, אך באה לידי ביטוי מוטעה אצל זרעם. אצל שמעון יש כאן נטייה מסוימת לענייני יצרא דעריות. שמעון אבי השבט, כאב בדיוק על הנקודה הזו במה שנעשה לדינה אחותם, והיא שהביאה אותו לכעס, שלדעת יעקב אביו לא היה מבורר מספיק. לימים, זרעו יהיה זה שיעמוד ויטען נגד משה טענות בסיפור בנות מואב, כשהמטרה איננה בירור האמת אלא להתיר להם עריות. מידתו של יעקב היא, כידוע, אמת, וזו הסיבה מדוע אין הוא רוצה להיות מזכר שם, והייחוס של זמרי מגיע רק עד שמעון כשלא מזכר שהוא בן יעקב. אין זה סתם רצון של הסבא להימנע מ'בושות', אלא ניסיון שלו לעמוד על מידתו מידת האמת ולהדגיש שמנהיגי שבט שמעון באותו הדור סרו ממידתו של יעקב סבם כדי להתיר להם את האסור. לעומת זאת, אצל לוי המציאות היא אחרת. שם ישנו רצון להגיע למעמד מנהיגותי ורוחני המדגיש את הקדושה הייחודית של השבט. הכאב על חילולה של בת יעקב, נציגו של ה' בעולם, הוא שכאב ללוי, והוא שהביא אותו לכעס, שגם אצלו, כך הוכיח אותו יעקב, לא היה מבורר דיו. אצל זרעו באה נטייה זו לידי ביטוי מוטעה על ידי קורח, שלחלוטין לא היה דמות שולית בשבט אלא אחד ממנהיגיו ואף היה אדם בעל מעמד רוחני נכבד, כפי שמשמע מדברי חז"ל. גם אצל קורח היו טענות שונות, שגם הן נועדו להצדיק נטיות שונות שנפשו של קורח, ולא היו על פי דרך האמת של יעקב סבא, ולכן ביקש גם כאן יעקב שלא להיות מזכר. לעומת זאת, כשהרצון למעמד ייחודי מקודש בא בזמן ובמקום הנכון, בעת שצאצאי קורח, בני הימן נכדו של שמואל הנביא, כיהנו כמשוררים על הדוכן (כנכתב בספר דברי הימים), יעקב כן הזכר כאבי השושלת, כי פה הנטייה הזו מכוונת לאמת.

המתקה וניתוב נכון של המידות

כעת גם נוכל להבין את עונש החלוקה שהוטל עליהם. למען האמת. הביטוי 'עונש' אינו נכון. מדובר על המתקה של מידה

תל אבו הואם כמו שצויר בשנת 1840 ע"י ה.ו. ברטלט

מעשה אחד - תוצאות שונות

לעיתים מורה מעניש שני תלמידים שעשו מעשה זהה בעונשים שונים לחלוטין. התלמיד שמרגיש ממורמר על חלקו יתאונן בפני המורה על הפלייתו לרעה. המורה, לעומתו, יענה לו שאמנם תוצאת המעשה שעשו הינה זהה, אך המקום ממנו הגיע המעשה אצל כל אחד מהם הוא שונה, ולכן יש לטפל בכל אחד בצורה שונה.

בתוך בני יעקב ישנם זוגות של אחים, שסיבות שונות קושרות אותם יחדיו. כאלה הם יששכר וזבולון, יוסף ובנימין, יוסף ויהודה, ראובן ויוסף ואחרים. הזוג שהרעות ההדדית ביניהם היא הבולטת ביותר גם בפשט הפסוקים הוא שמעון ולוי. בהמשך ההיסטוריה אין אנו רואים שקשר זה נשמר. להיפך, צאצאי כל אחד מהשבטים נופלים בדברים אחרים, ומתפתח בכיוונים שונים. את ההבדלים הללו אנו מוצאים הן באירוע ההיסטורי השלילי שנקשר בכל אחד מן השבטים הללו: חטא בנות מואב ומחלוקת קורח ועדתו, והן ב'עונש' שהוטל עליהם על ידי יעקב אביהם. שמעון יהיה עני ומלמד תינוקות, ואילו לוי מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות. מעניינת האמירה כלפי לוי נתן לו תפוצתו דרך כבוד". העניין תמוה מאוד: האם העובדה שלוי מחזר על הגרנות לקבל מתנותיו היא כבוד כל כך גדול? וחמור מכך, האם פרנסתו של שמעון כמלמד תינוקות אינה דבר מכובד הרבה יותר? גם מבלי לגייס את ארגוני המורים שזעקו על מעמדו הירוד

פירות האילן חייבים מדרבנן, ואילו חרובי צלמונה פטורים לגמרי. הלכה נוספת נאמרה לגבי חרובי צלמונה בירושלמי ערלה. שם נאמר כי אם גוי הרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק, חייב אילן המאכל בערלה. לישראל אסור לעשות זאת (מפני איסור כלאיים), אולם השאלה היא ממתי מתחיל מניין שנות הערלה – מזמן נטיעת הכנה (עץ הסרק) או משעת ההרכבה. לדעת רבי יוחנן אם אילן הסרק היה בן ארבע שנים והרכיבו עליו אילן מאכל – פטור אילן המאכל מאיסור ערלה. לדעת ר' שמעון בן לקיש יש להבחין בין אילן סרק, שאין לו שייכות לאיסור ערלה, ולכן יש למנות שנות ערלה מעת ההרכבה לבין הרכבה על גבי חרובי צלמונה וחרובי גידודה. באלו האחרונים מונים שנות ערלה משעת הנטיעה כשהרכיבו על גבם אילן מאכל, כי כאמור עצים אלו יכולים במידה מסוימת להיחשב אילנות מאכל. יש לציין בהקשר לכך שלפי הידע החקלאי היום ניתן להרכיב עץ על מין הקרוב לו, ולא על מין שונה לגמרי. יתכן שלקדמונים היה ידע חקלאי אחר ויתכן שדיברו על מקרה תיאורטי, שאולי התפתחות המדע תאפשר אותו בעתיד.

מקום או כינוי?

מבין השלישייה שהוזכרה במסכת מעשרות אנו נתמקד בעז"ה בחרובי צלמונה, אך לגבי כל הרשימה ישנה מחלוקת במחקר האם מדובר על שמות מקומות (שקמה, צלמונה וגדירה/גידודה) או על כינויים בוטניים. הסברה המקובלת הייתה כי מדובר על שמות אתרים שאותם חרובים הגיעו משם. ישעיהו פרס הציע לזהות את צלמונה זו בחורבת סלאמה שבגליל התחתון, מקומה של צלמון של ימי המשנה, עליה כבר כתבנו בעבר. אולם שמואל קליין ובנימין מזר הציעו לזהות אותה באתר שנקרא תל אבו הואם סמוך לשפך הקישון בדרום מפרץ חיפה. זיהוי האתרים האחרים משלישיית החרובים הגרועים באזור (כמו חרובי שקמה ביישוב הקדום שקמונה שבדרום חיפה דהיום), הקל על הזיהוי הזה שנשמך על תיאורו של הנוסע מבורדו מימי התלמוד (המאה הרביעית למנינים) שמספר על מקום בשם Mutati Calamon. אם נקרא את המילה כסלמון, נוכל להבין את הזיהוי. תל זה סבל מפגיעה נרחבת החל מימי המנדט הבריטי עם פיתוחו של נמל חיפה ובניית מבנה של חברת החשמל עליו, ונערכו בו בגלל זה חפירות לא מעטות. מדובר על ישוב קדום שבתקופות מסוימות אף היה מוקף במי הים כמין אי. אלא שעל זיהוי זה ישנן כמה קושיות, כמו למשל ההסתמכות על עדות זו שספק רב אם נהגתה כפי שרצינו להגות אותה. גם זיהוי חרובי שקמה כשקמונה הוא בעייתי, כי בכתבי היד של הספרי הגרסא היא 'חרובי שיטה'. לכן מציע עוזי ליבנר כי שמות הלוואי הללו הם תיאורים בוטניים, כשהמדובר הוא על צמחים בעלי תרמילים המזכירים חרובים. חרובי שיטה הם אולי פירות של אחת ממיני השיטים, חרובי גידודה הם חרובים גרועים (מגודדים?), וחרובי צלמונה מוצעים על ידי זוהר עמר כפירותיו התרמיליים בצורת ביצה או מוארכים מעט יותר של יבובת השדה (חרנוב אלמעזי = חרוב העצים בערבית), שיח או בן שיח הנפוץ בכל הארץ, שפירותיו משמשים עד היום כמאכל עניים.

יבובת השדה (חרנוב אלמעזי)

בנפש שללא ההמתקה עלולה לצאת בצורה לא נכונה. מכיוון שיצר המין נבנה כדי ליצור חיים חדשים נשלחו בני שמעון ליצור חיים חדשים, לא רק באופן פיזי (כדרך כל הארץ) אלא גם באופן רוחני, על ידי הפיכת ילדים קטנים, שהם חומרניים לחלוטין, לכאלה ששם ה' באמצעות תורתו נישא בפיהם. על מנת למתק זאת עוד יותר, הם נאלצו לנדוד ממקום למקום, בבחינת "תורה שיש עימה מלאכה" "שיגיעת שניהם משכחת עוון", כשחיפוש הפרנסה שמעולם (כך נראה) לא הייתה בשפע למחזיקי המקצוע הזה, יכניע במעט את המקום הפסול של התאוה. אצל לוי התיקון הוא שונה. מכיוון שבן לוי עלול להגיע למציאות בה הוא חושב שהוא היחיד המסוגל ואמור להגיע לפסגת המדרגות הרוחניות וההנהגותיות, הוא מחויב לחזור על הגרנות. ההלכה היא שאף שהמגדל חייב להפריש תרומות ומעשרות מיבולו, הרי שהזכות להחליט למי לתיתם שמורה בידו, ואסור לכהן וללוי לקחתם בכוח (רמב"ם הלכות תרומות י"ב ט). יתרה מזו, המגדל אינו חייב להוביל את התרומות והמעשרות לכהנים וללוויים אל העיר, אלא עליהם מוטל לצאת לאזורים החקלאיים ולבקש אותם מבעל הבית. אמנם חכמים תיקנו שאם התרומה אינה משתמרת במקומה עליו להביאה אל העיר, אך הכהן צריך לשלם למגדל את הוצאות ההובלה. כל זה אמור להעמיד את הכהן (והלוי) במקומו הראוי, לדעת כי הוא אמנם בעל יכולת רוחנית ייחודית אך לבל יגבה ליבו ובל ישכח שהוא עדיין תלוי בחסדי אחרים, ויתרה מזו, אין לו זכות קדימה על אחיו הכהנים, ומבחינה זו הוא שווה להם בקבלת המתנות. מובן שהמטרה איננה השפלת הכהן, שעליו אנו מצווים "וקידשתו כי לחם אלוקים הוא מקריב". גם לכהן וללוי אסור לבזות עצמם, ואסור להם לסייע בעבודה החקלאית כדי למצוא חן בעיני בעל הבית שיתן דווקא להם את המתנות, שהם מתנת ה' ולא שכר על העבודה, "וכל המסייע – חילל קודש השם... ואסור לישראל להניחן שייטעו, אלא נותן להם חלקם בכבוד" (שם הלכה יח). כלומר יש כאן אמירה שהכהן והלוי זקוקים לישראל, אך הדבר חייב להיעשות בדרך כבוד, כדי שלא ייווצר מצב בו "נשפוך את האמבטיה עם התינוק", והכהנים והלוויים לא יוכלו למלא את תפקידם הרוחני. לזה כיוון רש"י באומרו "נתן להם תפוצתם דרך כבוד", אין זה כהנגדה לשמעון (שתפוצתו אף היא דרך כבוד) אלא כסייג, לומר שלמרות שהמציאות אליה הוכנסו בני לוי עלולה לגרום לביזיון, אין הדבר כן, והדבר אמור להיעשות דרך כבוד.

חרובים (או שלא) מצלמונה (או שלא)

'וכל מעשר הארץ מורע הארץ מפרי העץ לה' הוא'... פרי העץ – לרבות כל פירות האילן, יכול שאני מרבה חרובי שיטה [נוסח אחר בספרי: שקמה] וצלמונה וחרובי גדירה, תלמוד לומר: 'מפרי העץ' – ולא כל פירות האילן

(ירושלמי מעשרות א א)

תני: גוי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק, אף על פי שאין ישראל רשאי לעשות כן – חייב בערלה. ערלה מאימתי הוא מונה לז' משעת נטיעתו. ר' שמעון בן לקיש אמר: ובלבד דברים שהן באין במחשבה: כגון: חרובי צלמונה וחרובי גידודה. ר' יוחנן אמר: אפילו ערבה. (ירושלמי ערלה א ב)

חרובי צלמונה – בין סרק למאכל

במסכת מעשרות לומד הירושלמי מכך שנאמר 'מפרי העץ', שלא כל פירות העץ חייבים במעשרות, ופירות גרועים (כלשון 'פני משה') אינם חייבים במעשרות. דוגמה לפירות גרועים הם חרובי שיטה (או שקמה), צלמונה וגדירה. להלכה פוסק הרמב"ם (הלכות מעשר שני ונטע רבעי א ג) שפירות אלו חייבים במעשרות רק מדברי סופרים, בניגוד לשאר פירות האילן שחייבים (לדעתו) במעשרות מן התורה. הרמב"ם מנמק את דבריו ואומר שחרובי צלמונה "אינן ראויין למאכל רוב אדם". הרב"ד, אגב, חולק וסובר שרק דגן תירוש ויצהר חייבים במעשרות מן התורה, שאר